

Original Article

A comparative study of judges' attitudes towards the impact of cognitive psychology aspects on witness testimony

Alireza Moshirahmadi¹ , Abdolreza Javan Jafari Bojnourdi^{*2}, Seyyed Mahdi Seyyedzadeh Sani³

¹ PhD student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

² Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

³ Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

[20.1001.1.24237566.1401.6.2.10.9](https://doi.org/10.22080/LPS.2022.24003.1367)

[10.22080/LPS.2022.24003.1367](https://doi.org/10.22080/LPS.2022.24003.1367)

Received:

July 23, 2022

Accepted:

October 15, 2022

Available online:

December 3, 2022

Keywords:

Eyewitness testimony,
psychology of testimony,

Abstract

Referring to the testimony of witnesses as one of the proofs is not a new phenomenon in legal systems, so that the testimony of eyewitnesses is often considered the only evidence or one of the main evidences in criminal cases to be a reason that is more or less associated with errors or mistakes. It should be kept in mind that false testimonies can have a negative impact on investigations and judicial proceedings. A topic that numerous psychological researches have confirmed the possibility of its realization. The proof of this issue is the issuing of wrongful convictions that were later canceled. Therefore, judges should be aware of the factors that can challenge such an argument. Nevertheless, to what extent is the knowledge of judges in this field? In this survey, the awareness of Iranian judges regarding the indicators related to the cognitive psychological aspect of witness testimony was examined and then a comparison was made with the views of their counterparts in the United States and Norway. The present research method is descriptive-analytical. The research community included 72 judges of Mashhad prosecutor's office and courts in 1400. The data collection method was using a researcher-made questionnaire with 33 questions that evaluated four indicators of memory, nervous stress, unconscious transference, and expectations. Data analysis was done using SPSS 24 version. Finally, the results obtained from this research have been compared with the results of the survey

*Corresponding Author: Abdolreza Javan Jafari Bojnourdi

Address: Associate Professor, Department of
Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and
Political Science, Ferdowsi University of Mashhad,
Mashhad, Iran

Email: javan-j@um.ac.ir

memory, unconscious transmission, cognitive psychology

conducted in the countries of America and Norway. The average scores obtained from this research showed that Iranian judges' awareness of the impact of the expectations component (3.78) in witness testimony was higher among the respondents than other components. After that, the components of unconscious transfer (3.66), memory (3.13) and stress (3.02) are placed. In general, the views of Iranian judges were at a lower level than Norwegian and American judges.

Extended Abstract

1. Introduction

The issue of the accuracy of witnesses in identifying the accused or the accuracy of the statements made by them has long been one of the most basic axes investigated in the field of psychology. Therefore, many researches have been done both in simulated laboratory conditions and from observations of real events to investigate the process of perception, collection and recall of witnesses. However, hardly any research has examined the judges' point of view regarding the impact of various factors that affect the quality of witness testimony. In general, the issue of eyewitness testimony can be analyzed with two approaches, cognitive psychology and social psychology, and the first approach has been considered in this survey. The main focus of the cognitive aspect is directed to subjects such as memory and perception. Incompleteness of memory, nervous stress, unconscious transfer and expectations are important indicators related to the cognitive aspect. Therefore, understanding the testimony process and being aware of the effective factors in the deviation of witnesses is considered essential in order to realize criminal justice, which seems to be often not investigated in the judicial courts of our country. In this research, in addition to explaining the attitude of Iranian judges regarding the effect of cognitive psychological criteria on witness

testimony, it has been tried to compare these views with the attitude of American and Norwegian judges.

2. Methods

It is possible to discover and evaluate errors and mistakes related to the testimony of eyewitnesses in two ways: First, through the analysis of previous achievements and researches, and second, through the examination of the results obtained from real world observations or simulations carried out in laboratory conditions. Since the topic of the current research is related to the evaluation of the knowledge of judges, the topic has been examined from the angle of their attitude. Therefore, a survey based on a questionnaire was conducted among judges to measure the attitude and level of knowledge of judges regarding the psychological criteria in obtaining testimony and the judges' familiarity with possible errors of witnesses. It should be noted that the purpose of this research is not to discover the cause and effect relationships between the variables, but only to measure the attitude of the judges towards the investigated indicators.

The current questionnaire was prepared with a 5-point Likert response scale. With the explanation that Completely agree equals 5, Agree equals 4, No opinion equals 3, Disagree equals 2 and Completely disagree equals 1. The questionnaire contained 33 items, which were adjusted with the aim of examining four variables: Incomplete memory,

nervous stress, unconscious transference, and memories. The validity of the questions has been used for implementation after negotiating and receiving the opinions and guidance of professors and experts in the field of psychiatry, law and social sciences based on the research assumptions and the relationship between the criteria and after checking the results and fixing the flaws. In order to measure reliability, Cronbach's alpha test was used. The obtained result was indicative of a coefficient of 0.70, which indicates acceptable reliability and internal stability of the questionnaire. After collecting the data, SPSS version 24 software was used to analyze the data. In this way, in terms of practical purpose, the present study is descriptive-analytical in terms of analysis and in terms of survey and field data collection.

3. Results

The average scores obtained from this research showed that Iranian judges' awareness of the impact of the expectations component (3.78) in witness testimony was higher among the respondents than other components. After that, the components of information transfer (3.66), memory (3.13) and stress (3.02) are placed. In general, the average scores of Iranian judges were lower than their Norwegian and American counterparts.

4. Conclusion

The result of his research showed that although Iranian judges have relative knowledge about psychological criteria effective in witness testimony. However, this knowledge is not at an acceptable level. An issue requires a change in the

process of training judges. Therefore, according to the fact that theoretical and field research both in our country and in other countries have well revealed the forms and weaknesses of eyewitness testimony, it seems that we should try to give value to other methods of proof. Criminology is one of the scientific methods of proving crimes. In fact, the time has come to reduce the high evidential value of testimony and seek to increase the impact of other causes. In fact, the value of scientific evidence should not be considered only as a matter of fact, but considering the possibility of accurate evaluation of such evidence, it is possible to comment more accurately and easily in confirming or rejecting some related issues.

Funding

The authors did not use financial support in this research.

Authors' contribution

The contribution of the authors in this article is as follows: Alireza Moshirahmadi 40%, Abdolreza Javan Jafari Bejnordi 40%, Seyed Mehdi Seyedzadeh Thani 20%.

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors of the article are thanks to the cooperation of the Honorable Judicial Deputy, Human Resources and Cultural Affairs of the Judiciary of Khorasan Razavi, Mr. Falah Heravi, the Honorable Deputy Judicial Prosecutor General and Revolution of Khorasan Province, Mr. Efati, and all the judges who helped us in carrying out this research. They say thanks.

مطالعه تطبیقی نگرش قضات نسبت به تاثیر جنبه‌های روان شناسی شناختی در شهادت شهود

علیرضا مشیراحمدی^۱ , عبدالرضا جوان جعفری بجنوردی^{۲*}، سیدمهدی سیدزاده ثانی^۳

^۱ دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
^۲ دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
^۳ استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

[20.1001.1.24237566.1401.6.2.10.9](https://doi.org/10.22080/LPS.2022.24003.1367)

[10.22080/LPS.2022.24003.1367](https://doi.org/10.22080/LPS.2022.24003.1367)

چکیده

استناد به شهادت شهود به‌عنوان یکی از ادله اثبات، پدیده‌ای نوین در سیستم‌های حقوقی نیست، به طوری که شهادت شاهدان عینی، غالباً تنها دلیل یا یکی از اصلی‌ترین ادله در پرونده‌های کیفری محسوب می‌شود. دلیلی که کم‌وبیش با خطا یا اشتباهاتی نیز همراه است. باید در نظر داشت شهادت‌های نادرست می‌توانند تأثیر منفی بر تحقیقات و رسیدگی‌های قضایی بر جای گذارد. موضوعی که پژوهش‌های متعدد روان‌شناسی بر امکان تحقق آن صحنه گذارده‌اند. موبد این موضوع صدور احکام محکومیت اشتباهی است که بعدها لغو شده‌اند. بنابراین قضات می‌بایست از عواملی که می‌توانند چنین دلیلی را با چالش مواجه سازد، آگاه باشند. با این وجود، آگاهی قضات در این زمینه تا چه میزان است؟ در این پیمایش آگاهی قضات ایرانی نسبت به شاخص‌های مرتبط با جنبه روان‌شناسی شناختی در شهادت شهود مورد بررسی قرار گرفته و سپس مقایسه‌ای با دیدگاه هم‌تایان ایشان در کشورهای آمریکا و نروژ انجام شده است. روش پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی است. جامعه پژوهش شامل ۷۲ نفر از قضات دادسرا و دادگاه‌های مشهد در سال ۱۴۰۰ بوده است. روش جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از پرسش‌نامه محقق ساخته ۳۳ سوالی بوده که چهار شاخص حافظه، استرس عصبی، انتقال ناآگاهانه و انتظارات را مورد ارزیابی قرار داده است. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS24 صورت گرفته است. در نهایت نتایج بدست آمده از این پژوهش، با برآمد پیمایش انجام شده در کشورهای آمریکا و نروژ تطبیق داده شده است. میانگین نمرات بدست آمده از این پژوهش نشان داد که آگاهی قضات ایرانی نسبت به تاثیر مولفه انتظارات (۳,۷۸) در شهادت شهود، در میان پرسش‌شوندگان نسبت به دیگر مولفه‌ها بالاتر بوده است. پس از آن مولفه‌های انتقال ناآگاهانه (۳,۶۶)، حافظه (۳,۱۳) و استرس (۳,۰۲) قرار گرفته‌اند. به‌طور کلی دیدگاه قضات ایرانی در سطح پایین‌تری نسبت به قضات نروژی و آمریکایی قرار داشت.

تاریخ دریافت:

۱ مرداد ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۲۳ مهر ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۱۲ آذر ۱۴۰۱

کلیدواژه‌ها:

شهادت شهود،

روان‌شناسی شهادت،

حافظه، انتقال ناآگاهانه،

روان‌شناسی شناختی

* نویسنده مسئول: عبدالرضا جوان جعفری بجنوردی

آدرس: دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و ایمیل: javan-j@um.ac.ir

علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

۱ مقدمه

خاص ادا شود. در واقع، شهادت باید آن‌گونه ادا شود که حقیقت را روشن ساخته و سبب اقتناع وجدان دادرس شود. در نظام قضایی ایران که حقوق‌اش نشأت گرفته از حقوق اسلام است، شروط عدیده‌ای در شخص شاهد شرعی^۱ پیش‌بینی شده است. لذا اهلیت قانونی برای شهود واجد جنبه خاص است. چنین شروطی از یک‌سو به منظور کاستن از موارد سوءاستفاده از این دلیل و از سوی دیگر با هدف افزایش توان اثباتی شهادت مورد توجه شارع یا مقنن قرار گرفته‌اند. البته در نظام قضایی برخی کشورها هم‌چون انگلستان یا آمریکا، اشخاص قادراند فارغ از دارابودن شرط یا شروطی خاص و به صرف امکان بیان اظهارات‌شان به شکلی قابل فهم و واضح، به ادای شهادت بپردازند. یعنی اهلیت قانونی در شهادت در این کشورها جنبه عام دارد. (Andrew, 2012: 355) به طور کلی پیش‌بینی هر یک از این موارد به جهت کاستن از خطاهای شهود و کشف حقیقت مدنظر قرار می‌گیرند. به موازات پیش‌بینی شرایط قانونی، بهره‌گیری از دستاوردهای علمی نیز در زمینه ارزیابی صحت و سقم شهادت اثرگذار بوده است.

باید در نظر داشت تا پیش از ابداع و بکارگیری آزمایش DNA چنین تصور می‌شد که دیده‌ها، شنیده‌ها و سایر محسوسات اعلامی از جانب شهود عاری از خطا و اشتباه‌اند. اما بهره‌گیری از این آزمایش روشن ساخت که اشتباه گواهان امری محتمل است که گاهی در وسعت بالا نیز رخ می‌دهد. برآمد پژوهش‌های متعدد سبب این روشن‌گری شده‌اند که اشتباه شاهدان عینی در شهادت‌شان می‌تواند موجب محکومیت اشخاص بی‌گناه گردد. (Stahly, 2018: 2) به تعبیری دیگر، چنین خطایی می‌تواند سبب شود تا ناکردگان جرم، محکوم به حبس‌های کوتاه یا بلند مدت شده و حتی برخی از آنان در انتظار اجرای حکم اعدام باشند.

شهادت شهود عینی از مهم‌ترین ادله در سیستم‌های قضایی است. در واقع، با فقدان یا کمبود سایر ادله، استناد به شهادت گواه، دلیلی بارز و در دسترس است. بنابراین شهود به نوعی چشم و گوش سیستم قضایی‌اند که می‌توانند یاری‌گر قضات در صدور احکام موافق عدالت باشند. باین‌وجود اتکا به شهادت شهود عملکردی هم‌چون تیغ دو لبه دارد. چرا که دریافت، ادراک و ذخیره‌سازی اطلاعات یک واقعه در حافظه شاهد، همیشه بی‌عیب و نقص نیست. باید در نظر داشت حافظه دائماً با توجه به انتظارات و خواسته‌های فرد برساخته و بازساخته می‌شوند. از همین‌رو ذهن آدمی از واقعیت‌های عینی که مبنای آن بوده است فاصله می‌گیرد. هم‌چنین ذهن در تمامی حالات به عنوان یک نوار ویدئویی عمل نمی‌کند بنابراین نباید انتظار داشت تا شاهد در مواجهه با تمامی رخ‌داده‌ها، واقعیت را دقیقاً مطابق با آنچه رخ داده بازگو نماید. هم‌چنین اختلال در هریک از مراحل رمزگذاری، ذخیره‌سازی و بازیابی اطلاعات می‌تواند منتهی به عدم دسترسی شاهد به تمامی ماوقع و فراموشی شود. موضوعی که می‌تواند منتهی به محکومیت بسیاری از اشخاص ناکرده بزه گردد. بدین ترتیب روشن است که استناد به شهادت شاهدان عینی بدون بهره‌گیری از دستاوردهای علمی یا فقدان آگاهی نسبت به این موارد تا چه میزان می‌تواند گمراه‌کننده باشد. این اهمیت به ویژه در مواقعی که شهادت، تنها دلیل موجود در پرونده است بررسی جامع‌تر اهمیتی دو چندان می‌یابد.

از همین‌رو معمولاً در قوانین برخی کشورها شرایط مشخصی برای شاهد احصا شده است. از همین‌رو لازم می‌آید تا شهود از شرایطی خاص برخوردار بوده و مفاد شهادت نیز در چهارچوبی

^۱ بنا بر یک تقسیم‌بندی کلی در حقوق اسلامی شهود در دو دسته شهود شرعی و غیرشرعی جای می‌گیرند. شرایط شاهد شرعی در ماده ۱۷۷ قانون مجازات اسلامی بیان شده است.

رویدادهای واقعی به انجام رسیده است تا فرایند ادراک، اندوزش و یادآوری گواهان را مورد بررسی قرار دهد. با این وجود در کشور ما به ندرت تحقیقی به انجام رسیده است تا دیدگاه قضات در خصوص تاثیر عوامل مختلفی که بر کیفیت شهادت شهود اثر می‌گذارد را مورد بررسی قرار دهد. به‌طور کلی موضوع شهادت شهود عینی را می‌توان با دو رویکرد روان‌شناسی شناختی و روان‌شناسی اجتماعی مورد تجزیه و تحلیل قرار داد که رویکرد نخست در این پیمایش مدنظر بوده است. تمرکز اصلی جنبه شناختی، به موضوعاتی چون حافظه و ادراک معطوف شده است. کامل‌نبودن حافظه، استرس عصبی، انتقال ناآگاهانه و انتظارات اهم شاخص‌های مرتبط با جنبه شناختی‌اند. بنابراین درک فرایند شهادت و آگاهی از عوامل موثر در انحراف شهود امری اساسی در راستای تحقق عدالت کیفری تلقی می‌شود که به‌نظر می‌رسد در محاکم قضایی کشورمان غالباً نیز مورد مذاقه قرار نمی‌گیرند. در این پژوهش کوشیده شده است تا علاوه بر تبیین نگرش قضات ایرانی نسبت به تاثیر معیارهای روان‌شناسی شناختی در شهادت شهود، تطبیقی نیز میان این دیدگاه‌ها با نگرش قضات آمریکایی و نروژی نیز انجام گردد. علت استناد به برآمد تحقیقات این دو کشور به این دلیل است که پیمایشی مشابه، پیش‌تر در میان قضات نروژی و امریکایی انجام گردیده و نتایج آن منعکس شده است. بدین ترتیب تطبیق میان نتایج بدست آمده از این پژوهش می‌تواند علاوه بر شفاف‌سازی نقاط قوت و ضعف قضات ایرانی، مبین ترتب جایگاه قضات هر یک از این کشورها نیز باشد.

۲ روش گردآوری اطلاعات و ابزار پژوهش

کشف و ارزیابی خطا و اشتباهات مرتبط با شهادت شاهدان عینی به دو طریق امکان‌پذیر است. نخست از طریق تجزیه و تحلیل دستاوردها و پژوهش‌های انجام شده پیشین و دوم از طریق

نخستین پژوهش‌های انجام شده پس از اجباری شدن آزمایش DNA، نشان دادند که ۷۵ درصد مظنونان به اشتباه از سوی شاهدان عینی شناسایی شده‌اند. (Areh & Umek, 2004: 1)، آمار بدست آمده از برخی تحقیقات دیگر نیز گویا آن است که افراد محبوس، پیش از اثبات بی‌گناهی‌شان به طور متوسط ۱۳٫۵ سال از عمرشان را در زندان سپری کرده‌اند. (Fessinger & et al, 2020: 150) هم‌چنین مشخص شده است که به طور میانگین ۳ الی ۵ درصد محکومان جرایم خشن (به مانند قتل و تجاوز به عنف)، که در انتظار مجازات اعدام بوده‌اند، مجرم نیستند و در حقیقت بی‌گناه بوده‌اند. (wise & safer, 2012: 22) نتایج تحقیقی دیگر مرتبط با بررسی ۳۲۹ پرونده محکومان نشان داد که در بیش از ۲۰۰ مورد (یعنی حدود سه چهارم پرونده‌ها) اشتباه تشخیصی شهود عینی در صدور حکم محکومیت اثرگذار بوده است. در واقع در هر یک از این پرونده‌ها حداقل شهادت یک شاهد به عنوان تنها یا یکی از اصلی‌ترین علت محکومیت متهم به چشم می‌خورد. این در حالی است که شهود این پرونده‌ها با حضور در دادگاه سوگند یاد کرده که حقیقت را بیان می‌دارند و با اطمینان کامل از مجرمیت متهم سخن گفته‌اند. بنابراین ضروری به نظر می‌رسد تا موضوع شهادت شهود با دیدگاهی انتقادی و نوین‌تر مورد توجه قرار گیرد. در این میان نقش علم روان‌شناسی و دستاوردهای حاصل از آن انکارناپذیر است. مروری بر تحقیقات حوزه روان‌شناسی در ارتباط با شهادت گواهان مبین این حقیقت است که پذیرش مطلق چنین دلیلی چه پیامدهای منفی و حتی جبران‌ناپذیری را می‌تواند به دنبال داشته باشد.

لازم به ذکر است موضوع دقت شهود در شناسایی متهمان یا صحت و درستی اظهارات بیان شده از جانب ایشان از دیرباز یکی از اساسی‌ترین محورهای مورد بررسی در حوزه روان‌شناسی بوده است. از همین رو تحقیقات متعددی چه در شرایط شبیه‌سازی شده آزمایشگاهی و چه از مشاهدات

پرسش‌نامه حاوی ۳۳ گویه بود که با هدف بررسی چهار متغیر کامل نبودن حافظه، استرس عصبی، انتقال ناآگاهانه و انتظارات تنظیم شده‌اند. روایی پرسش‌ها پس از مذاکره و دریافت نظرات و ارشاد اساتید و کارشناسان حوزه روان‌پزشکی، حقوق و علوم اجتماعی بر پایه فرضیات پژوهش و رابطه معیارها و پس از بررسی نتایج و رفع ایرادات جهت اجراء مورد استفاده قرار گرفته است. به منظور سنجش پایایی نیز از آزمون آلفای کرونباخ بهره گرفته شد. نتیجه بدست آمده گویای ضریب ۰,۷۰ بود. که نشان‌دهنده پایایی قابل قبول و ثبات درونی پرسش‌نامه است. پس از گردآوری اطلاعات و به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۴، بهره گرفته شده است. بدین ترتیب مطالعه پیش‌رو به لحاظ هدف کاربردی، از نظر شیوه تجزیه و تحلیل به روش توصیفی-تحلیلی و به لحاظ جمع‌آوری داده‌ها بصورت پیمایشی و میدانی است.

۳ یافته‌ها

نمونه‌ی مورد مطالعه از لحاظ پراکندگی سنی در محدوده ۲۸ تا ۵۱ سال قرار داشتند. بیشترین فراوانی شامل سنین ۳۵ و ۴۵ سال بود که ۷ بار تکرار شده بودند. پس از آن ۴۶ ساله‌ها با ۶ بار و ۳۰ و ۳۵ سال با ۵ بار تکرار قرار گرفتند. هم‌چنین با دسته‌بندی سن مشخص شد که بیشترین فراوانی متعلق به سنین ۳۱ تا ۴۰ سال و کم‌ترین آن مربوط به ۵۱ سال به بالا بوده است. سطح تحصیلات گروه مورد مطالعه نیز از کارشناسی تا دکترا در نوسان بود. به طوری که نمونه مورد مطالعه شامل ۷ نفر با تحصیلات کارشناسی، ۵۵ نفر با تحصیلات کارشناسی ارشد و ۹ نفر با تحصیلات دکترا بودند. از منظر تجربه کاری نیز قضاتی که دارای سابقه کاری بیش از ۵ تا ۱۰ سال بودند بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. (۳۵,۲ درصد) دسته‌های بیش از ۱۵ تا ۲۰ سال (۲۳,۹ درصد)، ۱ تا ۵ سال (۱۵,۵ درصد)، بیش از ۲۰ سال (۱۴,۱ درصد) و بیش از ۱۰ تا ۱۵ سال (۱۱,۳ درصد) قرار دارند. باید در نظر داشت محل فعالیت ۴۹ نفر قضات ایرانی (۶۸,۱)

بررسی نتایج حاصله از مشاهدات دنیای واقعی یا شبیه‌سازی‌های انجام شده در شرایط آزمایشگاهی. از آنجایی که موضوع پژوهش حاضر مرتبط با ارزیابی آگاهی قضات است، موضوع از زاویه نگرش ایشان مورد بررسی قرار گرفته است. از همین‌رو پیمایشی مبتنی بر پرسش‌نامه در میان قضات انجام گرفت تا نگرش و میزان آگاهی قضات نسبت معیارهای برخاسته از جنبه روان‌شناسی در اخذ شهادت و آشنایی قضات با خطاهای احتمالی شهود را مورد سنجش قرار دهد. لازم به ذکر است هدف از انجام این پژوهش کشف روابط علت و معلولی میان متغیرها نیست، بلکه تنها نگرش قضات نسبت به شاخص‌های تحقیق مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

از همین‌رو از پرسش‌نامه استاندارد " بررسی دانش و عقاید قضات درباره شهادت شاهدان عینی" که پیش‌تر در کشورهای ایالت متحده آمریکا و نروژ توزیع و نتایج آن منعکس شده مورد استفاده قرار گرفت. لازم به ذکر است که کلیت شاخص‌های مطرح شده در پرسش‌نامه موصوف استخراج شده و با توجه به شرایط فرهنگی و اجتماعی حاکم بر کشورمان بومی‌سازی و بروزرسانی شدند. هم‌چنین پرسش‌نامه اصلی نگرش قضات و کارشناسان را بررسی و مورد تطبیق قرار داده است. اما در پژوهش حاضر تنها به ارزیابی دیدگاه قضات پرداخته شده است. بدین ترتیب در این پژوهش ضمن ارائه آمار بدست آمده از قضات ایرانی، مقایسه‌ای میان نگرش قضات سه کشور نیز به انجام رسیده است. نتایج پژوهش‌های پیشین نشان داد که قضات نرژوی و امریکایی در خصوص عوامل موثر بر کیفیت شهادت شاهدان عینی، دانش محدودتری نسبت به کارشناسان فعال در حوزه روان‌شناسی شهود دارد. (Magnussen & et al, 2008: 185)

پرسش‌نامه حاضر با مقیاس پاسخ‌گویی ۵ طیفی لیکرت تهیه شده است. باین توضیح که کاملاً موافق برابر ۵، موافق برابر ۴، بدون نظر برابر ۳، مخالف برابر ۲ و کاملاً مخالف برابر ۱ حساب شده‌اند.

یادآوری اطلاعات و کمترین آن متعلق به تاثیر لحظه‌ای از یاد بردن اطلاعات است. میانگین نمرات بدست‌آمده به ترتیب شامل بی‌عیب‌ونقص بودن فرایند یادآوری اطلاعات از حافظه (۴,۲۵)، تاثیر گذشت زمان در افزایش اطلاعات (۴,۰۸)، سهولت شناسایی مجرم از بین مظنونین حاضر در یک صف (۴)، رابطه میان اشتباه شهود در شهادت و امکان فریب (۳,۰۳)، رایج بودن اشتباه در شهادت شهود (۲,۸۶)، مشابهت حافظه با دوربین فیلم‌برداری (۲,۳۵)، تاثیر گذشت زمان در کاهش اطلاعات (۲,۱۰)، بالا بودن میزان فراموشی پس از وقوع یک حادثه (۲,۰۴) بودند.

از دیدگاه تطبیقی نیز باید بیان داشت که ۵۱ درصد قضاات نورژی و ۳۱ درصد قضاات آمریکایی معتقد بودند که بیشترین میزان فراموشی برای یک رویداد درست بعد از آن رخداد است و با گذشت زمان این مقدار کاهش می‌یابد. ۲۴ درصد قضاات نورژی و ۲۵ درصد قضاات آمریکایی نظری در این زمینه ابراز نداشتند و ۲۵ درصد قضاات نورژی و ۴۴ درصد قضاات آمریکایی با این حالت مخالف بودند. (Magnussen & et al, 2008: 181) همچنین بنابر پژوهش انجام شده در سال ۲۰۲۰، نگرش قضاات نورژی در این زمینه با تغییراتی همراه بود. به طوری که ۳۴ درصد قضاات نورژی معتقد بودند که بیشترین میزان فراموشی برای یک رویداد درست بعد از آن رخداد است و با گذشت زمان این مقدار کاهش می‌یابد. ۴۰ درصد قضاات نظری در این زمینه ابراز نداشتند و ۲۶ درصد قضاات نورژی با این وضعیت مخالف بودند. (Bjorndal & et al, 2021: 672) این در حالی بود که ۱,۴ قضاات ایرانی موافق، ۱۶,۷ درصد بدون نظر و ۸۲ درصد مخالف با چنین موضوعی بودند. بدین ترتیب دیدگاه قضاات ایرانی کاملا بر خلاف دیدگاه هم‌تایان شان در دو کشور دیگر بوده است.

۳,۲ استرس عصبی

باوجود کاربرد فراوان استرس در زندگی روزمره، توضیح آن آسان نیست. اگرچه ما به‌شکل ذاتی

(% در داسرا و ۲۳ نفرآنان (۳۱,۹ %) در دادگاه کیفری ۲ بوده است. این در حالی است که ۱۴۲ نفر از پاسخ‌دهندگان آمریکایی قاضی ایالتی، ۱۰ نفر قاضی فدرال، ۷ نفر قاضی بازنشسته و ۱ نفر قاضی محلی بودند. راجع به محل فعالیت ۱۵۷ نفر قضاات نورژی نیز اطلاعاتی ارائه نشده است.

به‌منظور بررسی نگرش قضاات در ارتباط با معیارهای موثر در کیفیت شهادت شهود وابسته به جنبه شناختی روان‌شناسی معیارهای ذیل مورد ارزیابی قرار گرفتند.

۳,۱ کامل نبودن حافظه

بیش از یک قرن از قدمت تحقیقات مرتبط با حافظه شاهدان عینی می‌گذرد. (Stahly, 2018: 2) برآمد تحقیقات به خوبی نشان داده‌اند که شاهدان، مکررا هنگام گزارش وقایع جنائی و همچنین تشخیص افرادی که مشاهده کرده‌اند، مرتکب اشتباه می‌شوند. در واقع، شهود گاهی جزئیات جنایاتی را که دیده‌اند حذف می‌کنند، در مواردی جزئیات را به شکلی نادرست گزارش می‌کنند، گاهی مواردی را که هرگز رخ نداده‌اند را اعلام می‌دارند. بعضی مواقع نیز اطلاعات سایر منابع (به‌عنوان مثال داده‌های تلویزیونی، شاهدان دیگر و ...) را دریافت و همان را بازگو می‌نمایند. (Lavis & Brewer, 2017: 314) بدین ترتیب به ندرت اتفاق می‌افتد تا فرایند یادآوری وقایع از جانب شهود بی‌عیب و نقص باشد؛ چرا که عملکرد حافظه یک فرایند فعال، مستمر و پویا است. به تعبیری دیگر، اطلاعات حافظه به شکل دائم برساخته و بازساخته می‌شوند. فرایندی که می‌تواند دگرگونی اطلاعاتی را به دنبال داشته باشد. اما قضاات نسبت به چنین وضعیتی تا چه میزان آگاهی دارند؟

به منظور بررسی نگرش قضاات نسبت به نقش حافظه و اختلالات مرتبط با آن در کیفیت شهادت شهود هشت گویه مدنظر قرار گرفتند. پاسخ‌های ارائه شده نشان داد که بیشترین نمره مربوط به آگاهی قضاات نسبت به تاثیر نقص حافظه در

زندگی بود، روشن ساخت که حوادث غیرمنتظره همراه با ترس یا احساس خطر، بیش از وقایع خنثی، باعث تحریف حافظه و ارائه گزارش اشتباه می‌شوند. (Głomb, 2021: 2) در واقع، تنش‌های عصبی و احساسی سبب می‌شود تا انسان تمرکز کامل را در بیان حقیقت نداشته باشد. بنابراین عملکرد شاهدان عینی در شرایط استرس‌زا از اهمیت ویژه‌ای برای سیستم عدالت کیفری برخوردار است.

نتایج پژوهش‌های دیگر روشن ساخته که افزایش آشفتگی عصبی، تاثیر معکوس بر حافظه دارد؛ از همین‌رو هرچه تنش فزونی یابد، دقت شهود عینی سیر نزولی را طی خواهد کرد. هرچند نظرات مخالفی نیز در این زمینه وجود دارد، اما یافته‌های متعدد نشان‌دهنده اثر منفی تحریک‌های عصبی بر حافظه شاهدان عینی است. (Metcalfe, 2019: 1) (stanny & Johnson, 2000: 359)، موضوعی که بسیاری از کارشناسان روان‌شناسی نسبت به آن اشتراک عقید دارند. (Sauerland & et al, 2016: 580) بدین ترتیب برآمد تحقیقات صورت گرفته خلاف برداشت عوام است. چرا که عامه مردم تنش عصبی را به عنوان عاملی که موجب افزایش دقت شاهد و ثبت‌وضبط دقیق‌تر وقایع می‌شود فرض کرده‌اند. بدین ترتیب این فرضیه که عوامل استرس‌زا در همه حالات سبب افزایش بهره‌وری حافظه خواهد شد، رد شده است. (bornsteit & robicheaux, 2009: 530) برعکس این تاثیر منفی استرس و فشارهای عصبی بر کیفیت شهادت شهود است که به اثبات رسیده‌اند.

بررسی‌های دقیق‌تر نشان می‌دهد که آشفتگی و تنش عصبی مراحل رمزگذاری اطلاعات در حافظه و بازیابی آن را با اختلال مواجه خواهد کرد. (Marr & et al, 2021: 4014) پژوهش بافر، اشتاین و رود ثابت کرد که تجربه تنش بالا به فرایند کدگذاری داده‌ها در حافظه آسیب وارد می‌نماید. موضوعی که منتهی به کاهش دقت شهود در شناسایی صحیح مرتکب جرم خواهد شد. هم‌چنین برخی دیگر از تحقیقات نشان می‌دهند که استرس فرایند بازیابی

می‌دانیم که استرس چیست، اما هنگامی که بنا باشد آن را تعریف کنیم معمولاً با مشکل مواجه می‌گردیم. این واژه یک اصطلاح نسبتاً مبهم است که مفسران مختلف به اشکال متفاوتی آن را تفسیر کرده‌اند. به‌طور کلی استرس را می‌توان به‌عنوان یک حالت عاطفی منفی در ارتباط با تغییرات تکرردشناسی و مجموعه‌ای از تنش‌های ذهنی در نظر گرفت. از همین‌رو تجارب استرس‌زا با افزایش برانگیختگی، یعنی افزایش ضربان قلب، بالارفتن فشار خون، فزونی سرعت تنفس و نوسان‌های عضلانی همراه است. تجارب ذهنی نیز معمولاً شامل ادراکی از تهدید و احساس اضطراب است.

البته در علم روان‌شناسی تنها بر کیفیت پردازش موضوعات استرس‌زا یا هیجانی تمرکز نمی‌شود، بلکه این موضوع نیز مهم است که پردازش اطلاعات چگونه تحت‌تاثیر وضعیت و صفات هیجانی قرار می‌گیرند. این فرایند کمک خواهد کرد تا مشخص شود که شخصی که استرس بالا دارد آیا در مواجهه با یک رخداد، واقعه را پراسترس‌تر از دیگرانی که چنین حالات یا صفاتی را ندارند تجربه می‌نمایند یا خیر. تاثیری که معمولاً با عنوان سوگیری‌های شناختی از آن یاد می‌شود. این اصطلاح از آن جهت بکار می‌رود تا روشن سازد که استرس چگونه در عملکرد حافظه، توجه یا چگونگی تفسیر امور از جانب شخص انحراف ایجاد می‌کند. بدیهی است که این سوگیری‌ها ممکن است کیفیت شهادت شهود را به جهت معکوس یا هم‌راستا با وضعیت فعلی هدایت نماید. فرایندی که تحقیقات علمی آن را اثبات کرده‌اند.

چگونگی تاثیر احساسات بر نحوه یادآوری وقایع جنایی، برای نخستین‌بار توسط پیشگامان روانشناسی کاربردی مطرح و مورد بررسی قرار گرفت. یکی از نخستین آزمایش‌ها در این خصوص، که در مقاله مونستربرگ (۱۹۰۸/۲۰۰۹) شرح داده شد. در اوایل قرن بیستم فون لیست مشابه آن آزمایش را در دانشگاه برلین به انجام رساند. نتایج آزمایش که شبیه‌سازی یک وضعیت تهدیدکننده

چنین عاملی را سبب فزونی دقت شهود محسوب داشته‌اند. (Bjorndal & et al, 2021: 672) این در حالی که ۴۸٫۶ درصد قضات ایرانی استرس را عاملی منفی و ۳۷٫۵ درصد ایشان این مولفه را عاملی مثبت در فرایند شهادت شهود تلقی کردند. ۱۳٫۹ درصد نیز نظری در این زمینه ابراز نداشتند. لازم به ذکر است چنین گویه‌ای در پرسش‌نامه توزیع شده میان قضات آمریکایی مورد ارزیابی قرار نگرفته بود. بدین ترتیب اکثر قضات نرژوی استرس را به عنوان عنصری مخل در فرایند درک وقایع تلقی کردند، این در حالی است که تفاوت نگرش قضات ایرانی در این زمینه ناچیز است. بنابراین می‌توان چنین برداشت کرد که استرس ماهیتی دوگانه از نظر قضات ایرانی دارد.

۳٫۳ انتقال ناآگاهانه

مقصود از این معیار، عدم توانایی شاهد در تمایز میان یک فرد آشنا اما بی‌گناه و مجرم رویت‌شده در صحنه جرم است. بنابراین شاهد عینی ممکن است به خوبی به یاد داشته باشد که واقعه مجرمانه و مجرم را دیده است، اما در هنگام شناسایی به اشتباه شخص بی‌گناه را با جنایت مرتبط نماید. (Earles & et all, 2008: 1) شکل‌گیری چنین پدیده‌ای گاهی به دلیل شباهت شخص بی‌گناه با مجرم واقعی است. گاهی نیز شخصی که به اشتباه مورد شناسایی قرار گرفته همان کسی است که در نزدیکی صحنه جرم یا در فرایند تعیین هویت مظنون حضور دارد. در این وضعیت چهره یا تصویر شخصی که به نوعی برای شاهد آشنا است، ناآگاهانه یا ناخودآگاه با جرم مرتبط دانسته شده و به صحنه جرم منتقل می‌شود. اصطلاح "ناخودآگاه" به این معنی است که شاهد هیچ‌گونه یادآوری آگاهانه‌ای از مواجهه قبلی با مظنون ندارد. بدین ترتیب ممکن است در مواقعی که در ردیف مظنونین، شخصی که از زاویه یا جهتی برای شاهد آشنا است، به اشتباه با جرم مرتبط دانسته شده و ناخودآگاه و به اشتباه از سوی شاهد شناسایی شود. (ross, ceci, dunning & togliola, 1994: 918)

اطلاعات از حافظه را مختل می‌کند (شوآب، جوتلز، روزندال، ولف، و اوتزل، ۲۰۱۲؛ شیلدز، سازما، مک کالو، و یونلیناس، ۲۰۱۷؛ گرگ، ۲۰۱۷) از همین‌رو شهود قادر به استخراج اطلاعات دقیقی از حافظه خود نخواهند بود. بنابراین چنین پژوهش‌هایی که با هدف شفاف‌سازی میزان قابلیت اتکا به حافظه شهود عینی به انجام رسیده‌اند، اثبات می‌نمایند که در معرض وقایع تنش‌زا قرار گرفتن تا چه میزان می‌تواند حافظه شهود را مستعد خطا سازد.

به‌منظور بررسی نگرش قضات نسبت به مولفه استرس در کیفیت شهادت شهود هفت گویه مدنظر قرار گرفتند. برآمد پژوهش نشان داد که بیشترین نمره مربوط به تاثیر بکارگیری سلاح در افزایش دقت شاهد و کم‌ترین آن مربوط به تاثیر ترس در افزایش دقت شهود است. میانگین نمرات بدست آمده چنین بوده است: افزایش دقت شهود در جرایم مسلحانه (۳٫۳۳)، سهل‌تر بودن یادآوری جزئیات مرتبط با جرم قتل برای شاهد (۳٫۲۸)، راحت‌تر بودن شهادت در جرایم خشن برای شهود (۲٫۹۹)، سهولت شهادت در جرم توهین برای شاهد (۲٫۹۴)، رابطه بین کاهش دقت شاهد و بکارگیری سلاح (۲٫۸۹)، سهولت در یادآوری جزئیات مرتبط با جرم سرقت ساده برای شهود (۲٫۸۸)، رابطه معکوس میان ترس برخواسته از جرم و افزایش دقت شاهد (۲٫۸۵). بدین ترتیب از نظر قضات شرکت‌کننده در این پژوهش رابطه مستقیمی میان افزایش استرس و دقت شهود قابل فرض است.

هم‌چنین نتایج پژوهش صورت گرفته در نروژ نشان داد که ۷۰ درصد قضات استرس زیاد را به عنوان مانعی اساسی در تحمل و ادای دقیق شهادت شهود تلقی کرده‌اند. ۱۹ درصد نظری بیان نداشته و ۱۱ درصد این عامل را سبب افزایش کارایی شهود دانسته‌اند. (Magnussen & et al, 2008: 181) پیمایش انجام شده در سال ۲۰۲۰ نشان داد که ۶۵ درصد قضات نروژی استرس را مولفه‌ای منفی به حساب آورده‌اند. ۲۶ درصد بدون نظر بوده و ۹ درصد

دیدگاه قضات نروژی بود، یعنی ۹۷ درصد ایشان اعتقاد به اثرگذاری اطلاعات پسارویدادی در کیفیت شهادت شهود داشتند. (Bjorndal & et al, 2021: 673) می‌توان ابراز داشت قضات ایرانی نیز آگاهی قابل قبولی نسبت به تاثیر اطلاعات پسارویدادی در کیفیت شهادت شهود داشتند. به طوری که این دسته از آزمودنی‌ها معتقد بودند که تاثیر فضای رسانه‌ای در اظهارات شهود به میزان ۸۰٫۶ درصد و اطلاعات بدست آمده از فرایند تحقیقات تا میزان ۷۰٫۸ درصد موثر است. بنابراین تاثیر این عامل در کیفیت شهادت شهود تا حد زیادی مورد توجه قضات سه کشور قرار دارد.

۳٫۴ انتظارات-باورها

انتظارات فرهنگی شامل اعتقاداتی است که در یک فرهنگ معین، به وسیله تعدادی زیادی از مردم مورد توجه قرار می‌گیرد. هم‌چنین انتظار فرهنگی گاهی یک ویژگی است که مستمراً به همه اعضای یک گروه یا به همه موقعیت‌های خاص نسبت داده می‌شود. انتظارات فرهنگی که بعضاً تکرار یا کلیشه نیز نامیده می‌شود، معمولاً ساده و به طور گسترده‌ای پذیرفتنی‌اند هرچند در همه حالات نمی‌توانند درست باشند. از همین رو انتظارات فرهنگی می‌توانند به شکل چشم‌گیری بر ادراک اثرگذار باشند. در آزمایشی که توسط آلپورت و پستمن^۲ به انجام رسیده این موضوع به خوبی نشان داده شده است.

این دو محقق تصویری از یک سالن متروی نیویورک را به نمایش گذاشتند که مملو از جمعیت بود، اکثر افراد نشسته بودند، در حالی که دو نفر ایستاده بودند و با یکدیگر صحبت می‌کردند؛ تصویر حاوی جزئیات متعددی بود از جمله یک مرد سیاه پوست که لباسی مرتب بر تن داشت و کراوات بسته بود و یک مرد سفید پوست که جسم برنده‌ای در دست داشت. از آزمایش‌شوندگان خواسته شد تا به تصویر نگاه کرده و تمام آنچه را که می‌توانستند در

چرا چنین اتفاقی می‌افتد؟ به نظر می‌رسد شهود پس از شناسایی یا انجام یک گزینش، تمایلی به تغییر انتخاب پیشین خود نداشته باشند؛ زیرا در ارتباط با شهادت ادا شده و انتخاب خود احساس تکلیف و تعهد می‌نماید. تمایلی که به عنوان "اثر تعهد" شناخته می‌شود. (Wells, 1984: 101) هم چنین ممکن است به محض آن‌که شاهد اقدام به شناسایی اشتباه کرد، فرایند رونویسی در حافظه شاهد انجام شود. یعنی انتخاب نادرست جایگزین خاطره اصلی در حافظه شاهد گردد. از همین رو قابلیت دسترسی به واقعیت و چهره مظنون اصلی برای شاهد ضعیف یا غیرقابل دسترس شود.

به‌منظور ارزیابی نگرش قضات در زمینه تاثیر انتقال اطلاعات در فرایند شهادت شهود هفت گویه مورد پرسش قرار گرفتند. نتایج گویا آن بود که بیشترین نمره مربوط به تاثیر اظهارات دیگر شهود در شاهد و کم‌ترین آن مرتبط با حضور شخص بی‌گناه در صف شناسایی مظنونان است. میانگین نمرات بدست آمده این چنین بود: اثرگذاری گفته‌های سایرین شاهدین در اظهارات شاهد (۴٫۲۹)، تاثیر فضای رسانه‌ای در کیفیت شهادت شهود (۳٫۷۱)، تاثیر صف آرائی متهمان توسط مامور آگاه نسبت به فرد مشکوک (۳٫۶۸)، تاثیر آگاهی از سابقه کیفری مظنون در تفسیر رفتار مشکوک تحت عنوان جرم (۳٫۶۷)، اثرگذاری اطلاعات بدست آمده از فرایند تحقیقات در کیفیت شهادت شاهد (۳٫۵۸)، رابطه میان تعداد دفعات حضور در صف مظنونان با شناسایی متهم (۳٫۵۶) و رابطه میان حضور اشخاص بی‌گناه در صف مظنونان با احتمال شناسایی آنان به عنوان متهم (۳٫۱۷).

برآمد تحقیقات انجام شده در کشورهای نروژ و آمریکا گویا آن بود که درصد تاثیرپذیری شهود از این عامل از دیدگاه قضات هر دو کشور ۹۴ درصد بوده است. (Magnussen & et al, 2008: 185) این در حالی است که پژوهش انجام شده در سال ۲۰۲۰ نشان‌دهنده افزایش ۳ درصدی تاثیر این مولفه از

² Allport and Postman

نتایج پژوهش صورت گرفته در دو کشور نروژ و آمریکا نشان داد که درصد تاثیرپذیری مولفه انتظارات-باورها در شهادت شهود به میزان ۹۸ درصد است. (Magnussen & et al, 2008: 185) نگرش قضات نروژی در پژوهش انجام شده در سال ۲۰۲۰ در این زمینه تغییری نداشته است. (Bjorndal & et al, 2021: 673) و نگرش‌ها در کیفیت شهادت شهود از منظر قضات ایرانی نیز واجد اهمیت دانسته شد. به طوری ایشان اعتقاد داشتند که در ۸۲ درصد موارد حضور شخص معتاد در محل وقوع جرم، سبب شناسایی چنین شخصی از سوی شاهد به عنوان متهم می‌گردد. این در حالی است که چنین تاثیری در خصوص شخص ولگرد ۶۶٫۷ درصد بود. هم‌چنین ۳۱ درصد قضات نروژی به درستی اطمینان شهود عینی را معیار مناسبی برای دقت در شناسایی ندانستند، این در حالی بود که این عامل از نظر قضات ایرانی تنها ۱٫۴ درصد بود. علاوه بر این ۳۲ درصد قضات نروژی و ۴۸ درصد قضات آمریکایی با محکومیت متهم تنها بر پایه شهادت شاهدان عینی مخالف بودند. (Magnussen & et al, 2008: 184) درارتباط با قضات ایرانی ۴۸٫۶ درصد بود... هم‌چنین ۸۴ درصد از قضات نروژی معتقد بودند که صف آرای متهمان از سوی افراد آگاه به هویت مظنونان نباید صورت پذیرد. تاثیر چنین عاملی در کیفیت شهادت شهود از جانب قضات ایرانی ۶۲٫۵ درصد بود. بدین ترتیب اگرچه قضات ایرانی به نسبت هم‌تایان نروژی‌شان اطمینان شهود را مولفه‌ای اساسی‌تر در فرض صحت اظهارات تلقی کردند اما دیدگاه بدبینانه‌تری نسبت به صدور حکم تنها بر پایه استناد به شهادت شهود داشتند. به تعبیری دیگر، قضات ایرانی تمایل کم‌تری داشتند تا صرفاً با تکیه اقدام به صدور حکم محکومیت علیه متهم نمایند.

مورد تصویر به یاد بیاورد به گروه دومی که تصویر را مشاهده نکرده بودند منتقل کنند. این توالی تا چند نوبت ادامه یافت. سپس از افراد خواسته شد تا آنچه را از تصویر برداشت کرده‌اند بازگو نمایند. نتیجه نهایی روشن ساخت که در بیش از نیمی از گزارش‌های ارائه شده بیان شده بود که این مرد سیاه‌پوست است که شیء برنده را در دست دارد، در حالی که واقعیت کاملاً معکوس بود. به گفته محققان نتایج حاصله منعکس‌کننده انتظارات است. (loftus, 1979: 38) در حقیقت برآمد پژوهش مستقیماً از نفرت و ترسی که در جامعه آمریکا نسبت به سیاه‌پوستان وجود دارد، ناشی می‌شود. بنابراین انتظارات فرهنگی می‌تواند به طرز چشم‌گیری بر ادراک ما تأثیر بگذارد.

به منظور بررسی نگرش قضات در زمینه تاثیر انتظارات یا اعتقادات در کیفیت شهادت شهود هفت گویه مدنظر قرار گرفت. نتایج نشان داد که بیش‌ترین نمره متعلق به تردید در صحت شهادت اشخاص ولگرد و کم‌ترین آن مربوط به رابطه میان تحصیل و صحت شهادت قابل فرض بوده است. میانگین نمرات حاصله شامل تردید در صحت شهادت اشخاص ولگرد (۴٫۲۲)، تاثیر سابقه محکومیت کیفری در ارتکاب مجدد جرم (۴٫۱۵)، رابطه مستقیم میان اطمینان شاهد با اقناع بالاتر قضات (۳٫۹۴)، رابطه معکوس میان پایبندی به موازین مذهبی و احتمال شهادت دروغ (۳٫۷۹ درصد)، رابطه مستقیم میان حضور شخص معتاد در محل وقوع جرم و شناسایی وی به عنوان مجرم (۳٫۷۸)، تاثیر پوشش متهم در شناسایی به وی عنوان مجرم از جانب شهود (۳٫۳۶) و کمتر بودن اشتباه در شهادت افراد تحصیل کرده نسبت به افراد غیرتحصیل کرده (۳٫۲۹)

جدول ۱ (توزیع پاسخ قضات)

ایرانی			آمریکایی			نروژی			قضات عنوان شاخص
مخالف %			بدون نظر %			موافق %			
۲۴	۲۵	۸۲	۲۵	۲۴	۱۶,۶	۳۱	۵۱	۱,۴	بیشترین میزان فراموشی بلافاصله پس از وقوع حادثه است.
۸	۰	۲۰,۸	۸	۶	۸,۳	۸۴	۹۴	۷۰,۸	استرس عصبی نقش منفی در حافظه شاهد دارد.
۸	۰	۲۰,۸	۸	۶	۸,۳	۸۴	۹۴	۷۰,۸	اطلاعاتی که شاهد از فرایند تحقیقات بدست می آورد، در شهادت او اثر دارد.
۲	۱	۶	۴	۱	۲	۹۴	۹۸	۸۲	انتظارات و اعتقادات شاهد در کیفیت شهادت نقش دارد.

نداشته است. میانگین نمرات مولفه شخصیت (۳,۷۹)، در میان پرسش‌شوندگان نسبت به دیگر مولفه‌ها بالاتر بوده است. پس از آن مولفه‌های انتظارات (۳,۷۸) انتقال اطلاعات (۳,۶۶)، حافظه (۳,۱۳) و استرس (۳,۰۲) قرار گرفته‌اند.

۳,۵ میانگین نمرات قضات ایرانی

نتایج جدول آمار (Statistics) مربوط به شاخص‌های مرتبط با موضوع روان‌شناسی شناختی نشان می‌دهد که ۷۲ نفر آزمودنی (قاضی ایرانی) به سوالات پاسخ گفته‌اند. ۳ هیچ‌داده گمشده‌ای وجود

جدول ۲ (آمار توصیفی شاخص‌ها از دیدگاه قضات ایرانی)

		حافظه	استرس	انتقال اطلاعات	انتظارات
تعداد	معتبر	۷۲	۷۲	۷۲	۷۲
	گمشده	۰	۰	۰	۰
میانگین		۳,۱۳	۳,۰۲	۳,۶۶	۳,۷۸
انحراف استاندارد		۴۰۶.	۳۷۵.	۵۰۰.	۴۰۷.
واریانس		۱۶۴.	۱۴۴.	۲۵۰.	۱۶۶.

وقایع پیش‌تر رخ داده باشد. این در حالی است که مواجهه با جرم نیز خود عاملی است مستقل، که سبب می‌شود تا کارکرد حافظه با اختلال همراه گردد؛ چرا که جرایم در شرایط ویژه‌ای تحقق می‌یابند؛ یعنی عوامل مختلفی از جمله وقوع جرایم در تاریکی هوا، شتاب‌زدگی مجرمان، اقدام به تغییر چهره جانی‌ها، وحشت بزه‌دیده، استرس حاکم بر صحنه

۴ بحث

کارایی دقیق حافظه در فرایند شهادت شهود امری حیاتی است. باین وجود عملکرد حافظه را نمی‌توان به کارکرد یک دوربین فیلم‌برداری تشبیه کرد. درواقع نمی‌توان انتظار داشت تا ضبط و بازگویی اتفاقات ذخیره شده در حافظه شاهد یک کپی کاملاً دقیق از

قضات این دو کشور با پژوهش‌گران به نسبت قضات ایرانی بالاتر بوده است.

۳ قضات شرکت‌کننده کشور آمریکا ۱۶۰ نفر و هم‌تایان آن در نروژ در سال ۲۰۰۸، ۱۵۷ نفر و در سال ۲۰۲۰، ۹۸ نفر بوده‌اند. چنین آماری گویا آن است که میزان همکاری و مشارکت

برخی از خطاها و انحرافات شهود را باید به اختلال حافظه منتسب دانست.

دوگانگی تاثیر استرس عصبی بر کیفیت شهادت شهود نیز قابل تصور است. اگرچه نتایج غالب تحقیقات انجام شده در این زمینه گویا آن است که استرس تاثیر منفی در درک وقایع و به تبع آن کاهش دقت شهود دارد، اما نتایج خلاف نیز در این جا قابل ذکراند. به تعبیری دیگر، ترس یا فشار روانی برخواسته از جرایم این قابلیت را دارد تا تمرکز شاهد را افزایش یا کاهش دهد. به عنوان مثال در جرایم مسلحانه از یک سو اهمیت حفظ جان سبب می شود تا شاهد در بدو امر در فکر حراست از خود باشد. از سویی دیگر هیجان این گونه از جرایم توجه و تمرکز بیشتری را معطوف به خود می دارد. بنابراین می توان توقع داشت که یک جرم خشن بیش از یک جرم غیرخشن باعث دقت شاهد شود. اگرچه تاثیر منفی این عامل مورد توجه قضات سه کشور بود، اما نگرش قضات نروژی به برآمد تحقیقات روان شناسی نزدیک تر بود.

اطلاع از تاثیر اطلاعات پسا رویدادی در کیفیت شهادت شهود در نگرش قضات سه کشور مشهود بود. در واقع بیشترین قرابت میان نظرات قضات در این زمینه پدیدار شد. باید در نظر داشت که اطلاعات دریافتی از سایر منابع نیز می تواند کیفیت شهادت شهود را متاثر سازد. اطلاعات جدید ممکن است از راه تعامل یا مراوده شهود با یکدیگر، کسب اطلاعات از طریق رسانه ها یا اطلاعاتی باشد که شاهد از فرایند تحقیقات دریافت می دارد، حاصل شود. هر یک از این موارد می توانند ذهن شاهد را دگرگون سازند؛ یعنی سبب جایگزینی اطلاعات جدید با اطلاعات پیش تر ذخیره شده در حافظه شاهد شده یا خلاءهای اطلاعاتی در حافظه شاهد را تکمیل نمایند. در واقع هر منبع می تواند نقش یک انتقال دهنده اطلاعات را ایفا نماید. از همین رو داده هایی که از یک زوایه برای شاهد آشنا است می توانند به شکل ناخودآگاه به صحنه جرم انتقال یافته و در شناسایی متهم یا شرح یک واقعه بکار

جرم، اولویت دادن شهود عینی به حفظ امنیت و سلامتی خود، فاصله شاهد تا صحنه جرم، فرصت شهود برای مشاهده جرم، و ... نیز هر یک به نوعی سبب می شوند تا اشراف نسبت به جرایم و شناسایی مجرم تحت تاثیر قرار گیرد. چنین موضوعی مورد توجه قضات سه کشور نیز وجود داشت.

گذشت زمان دیگر مولفه موثر در فرایند شهادت شهود است. تاثیر این عامل در حافظه شهود سبب شکل گیری اختلاف میان نگرش قضات سه کشور شده بود. به طوری که بالاترین اختلاف میان نظرات قضات در این زمینه قابل مشاهده بود. قضات ایرانی عقیده داشتند که فراموشی اطلاعات با گذر زمان شکل می گیرد در حالی که قضات نروژی و آمریکایی بالاترین میزان فراموشی را بلادرنگ پس از وقوع رخداد فرض کردند. به نظر می رسد تاثیر این عامل در کیفیت شهادت شهود، واجد جنبه ای دوگانه است؛ زیرا از یک سو با گذشت زمان اطلاعات ذخیره شده در حافظه شاهد محو خواهند شد. از همین رو انتظار این است که به هر میزان زمان بیشتری سپری شود اطلاعات بیشتری نیز از دسترس خارج گردد. از سویی دیگر ارتباط شاهد با دیگر شهود یا در معرض اطلاعات رسانه های دیداری، نوشتاری یا شنیداری قرار گرفتن سبب خواهد شد تا اطلاعات شاهد برساخته و بازساخته شوند. عاملی که افزایش اطلاعات را به دنبال خواهد داشت. بدین ترتیب حذف اطلاعات پیشین با جایگزینی اطلاعات جدید همراه خواهد بود. هم چنان که در تحقیق وایز و سافر بیان شد حضور هم زمان مظنونان در صحنه های مشترک به کاهش اشتباه شهود عینی منتهی خواهد شد. (wise & safer, 2012: 26) به نظر می رسد چنین موضوعی ناشی از امکان فراهم آمدن مشاهده چهره مقارن مظنونان برای شاهد باشد. در واقع، با توجه به سهولت بررسی موردی و چهره به چهره مظنونان می توان انتظار داشت تا شناسایی شهود به شکل دقیق تری انجام پذیرد. از همین رو علت

پیش عدالت بی‌انجامد. هرچند نتایج پژوهش حاضر نشان داد که قضات ایرانی بینش نسبی در زمینه تاثیر عوامل شناختی مرتبط با شهادت شهود دارند، اما خلاءهای آشکاری نیز در این زمینه به چشم می‌خورد. ضمن آن‌که میانگین نمرات قضات ایرانی به نسبت هم‌تایان نروژی و آمریکایی‌شان در سطح پایین‌تری قرار دارد. موضوعی که تحول در فرایند آموزش قضات را می‌طلبد. بدین‌ترتیب باتوجه به آن‌که برآمد تحقیقات تئوریک و میدانی به خوبی ضعف شهادت شهود را آشکار ساخته‌اند، به‌نظر می‌رسد باید در صدد بها دادن به دیگر طرق اثبات جرایم، از جمله شیوه‌های علمی اثبات جرم بود. به نظر می‌رسد زمان آن فرا رسیده که از ارزش بالای اثباتی شهادت کاست و به دنبال افزایش تاثیر دیگر علل بود. درواقع، ارزش ادله علمی را تنها نباید در حد یک اماره نگاه داشت، بلکه با عنایت به امکان ارزیابی دقیق چنین دلیلی می‌توان با دقت و سهولت بیشتری در تایید یا رد برخی موضوعات از جمله شهادت شهود از آن بهره گرفت. در همین راستا، اهتمام قضات در توسل به شیوه‌های نوین علمی فرایندی است که می‌تواند سبب شکل‌گیری رویه قضایی در این زمینه گردند. علاوه بر این مقنن نیز می‌تواند با تصویب قوانین جدید یا اصلاح قانون فعلی در این راستا نقش‌آفرین باشد.

هم‌چنین در نظام‌های دادرسی برخی از کشورها به منظور کاهش یا رفع اشکال‌های پیش‌گفته از تخصص و تجربه روان‌شناسان قانونی بهره گرفته شده است. این کارشناسان، شهادت را از دو جنبه ذهنی و عینی مورد سنجش قرار می‌دهند. مقصود از جنبه ذهنی قابلیت واستعداد روانی شاهد برای ادای شهادت و منظور از جنبه عینی، ارزیابی خاصیت شی یا رویدادی است که موضوع شهادت قرار می‌گیرد. روشن است بهره‌گیری از روان‌شناسان قانونی می‌تواند نقش موثری در نمایان سازی خطای شهود و کاستن از صدور احکام اشتباه داشته باشد. بدین‌ترتیب چنین فرایندی می‌تواند مدنظر مقنن کشور ما نیز قرار گیرد. در حقیقت با توجه به جنبه

گرفته شود. البته نواقص اطلاعاتی شاهد ممکن است از طریق انتظارات یا اعتقادات شاهد تکمیل شوند. باید توجه داشت همه‌ی ما انتظاراتی از پیش موجود نسبت به بسیاری از موقعیت‌ها داریم. چنین انتظاراتی ما را قادر می‌سازد تا اطلاعات مورد نیازمان را به شیوه‌ای موثر پردازش کنیم. در واقع انتظارات کمک می‌کنند تا ما مجبور نباشیم تا در همه شرایط به پردازش کامل اطلاعات بپردازیم. هرچند چنین فرایندی مفید است، اما در مواقعی که اطلاعاتی وجود ندارد یا اطلاعات ناقص است، خلأی در حافظه ایجاد می‌شود. خلأی که ممکن است با انتظارات تکمیل شود. بنابراین نباید پنداشت که حافظه همانند صفحه‌ای سفید و نانوخته است، بلکه حافظه را باید شامل لوحی مملو از معلومات قبلی، انتظارات از پیش موجود و اعتقادات درونی و بیرونی دانست که مستقیماً بر چگونگی ادراک و رفتار تاثیر می‌گذارند.

۵ نتیجه‌گیری

هرچند شهود ذاتاً غیرقابل اعتماد نیستند، اما عوامل متعددی می‌توانند سبب دگرگونی شهادت‌شان شود. همان‌گونه که برآمد تحقیقات متعدد نشان داده‌اند اشتباه شهود پدیده‌ای رایج است. برخی از این اشتباهات در زمره خطاهای طبیعی قرار می‌گیرند، بنابراین امکان پیش‌گیری و حذف آن‌ها وجود ندارد. در مقابل، امکان کنترل یا حذف برخی دیگر از موارد میسر است. شاخص‌های روان‌شناسانه مرتبط با شهادت از این جمله‌اند. از همین‌رو می‌توان به دنبال کاستن از تاثیر چنین اشتباهاتی در فرایند رسیدگی‌های کیفری بود. به‌نظر می‌رسد نقش قضات در این زمینه بسیار حائز اهمیت باشد. درواقع، آگاهی قضات نسبت به عوامل موثر شکل‌گیری اشتباهات شهود می‌تواند تاثیر بسزایی در اجرای هرچه بیشتر عدالت داشته باشد. در همین‌راستا باید در نظر داشت قضات بی‌نیاز از تمسک به یافته‌های سایر علوم نیستند. در حقیقت، بهره‌گیری از دستاوردهای سایر علوم، از جمله راه‌کارهایی است که می‌تواند به تحقق بیش‌از

تعارض منافع

نویسندگان هیچ تضاد منافع را اعلام نکردند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان مقاله از همکاری معاون محترم قضایی، منابع انسانی و امور فرهنگی دادگستری استان خراسان رضوی جناب آقای فلاح هروی، معاون محترم قضایی دادستان عمومی و انقلاب مرکز استان خراسان جناب آقای عفتی و تمامی قضاتی که ما را در پیشبرد این پژوهش یاری کردند، تشکر می‌نمایند.

تخصصی شهادت شهود، چنین به نظر می‌رسد که قوانین باید به گونه‌ای اصلاح گردد که فرایند اخذ شهادت شهود پیش یا حین ادای آن در دادگاه، توسط روان‌شناس قانونی نیز مورد ارزیابی قرار گیرد.

منابع مالی

نویسندگان از حمایت مالی در این پژوهش استفاده نکرده‌اند.

سهم نویسندگان

سهم نویسندگان در این مقاله به این شرح است: علیرضا مشیراحمدی ۴۰٪، عبدالرضا جوان جعفری بجنوردی ۴۰٪، سیدمهدی سیدزاده ثانی ۲۰٪.

Reference

- Albright, T. (2017). Why eyewitnesses fail. *PNAS*, 114(30), 7758–7764.
- Areh , I., & Umek , P. (2004). Personal Characteristics and Validity of Eyewitness Testimony. *Policing in central and eastern Europe*, 1-5.
- Bjorndal, L. D., McGill, L., Magnussen, S., Richardson, S., Saraiva, R., Stadel, M., & Brennen, T. (2021). Norwegian judges' knowledge of factors affecting eyewitness testimony: a 12-year follow-up. *Psychiatry, Psychology and Law*, 28(5), 665–682.
- Carey Marr ,Henry Otgaar ,Melanie Sauerland ,Conny Quaedflieg, Lorraine Hope .(۲۰۲۱) .The effects of stress on eyewitness memory: A survey of memory experts and laypeople .*Memory & Cognition* , .۴۲۱-۴۰۱ ، ۴۹
- clecky, h. (1976). *the mask of sanity*. new york: mosby.
- Durrant, R. (2018). *An Introduction to Criminal Psychology* (Second edition ed.). london: Routledge.
- Earles, J., Kersten, A., Curtay, E., & Perle, J. (2008). That's the Man Who Did It, or Was It a Woman? Actor Similarity and Binding Errors in Event Memory. *Psychon Bull Rev*, 15(6), 1185–1189.
- Fessinger, M., Bornstein, b., neuschatz, j., deloach, d., hillgartner, m., wetmore, s., & bradfield douglass, a. (2020). Informants v. Innocents: Informant Testimony and its Contribution to Wrongful Convictions. *Cap. U. L. ReV*, 48(149), 149188.
- Głomb, K. (2021). How to improve eyewitness testimony research: theoretical and methodological concerns about experiments on the impact of emotions on memory performance. *Psychological Research*, 1-12.
- Lavis , T., & Brewer , N. (2017). Effects of a Proven Error on Evaluations of Witness Testimony. *Law and Human Behavior*, 41(3), 314–323.
- Loftus, E. (1994). *Eyewitness Testimony*. usa: Harvard University Press.
- Metcalfe, J., Brezler, J., McNamara, J., Malett, G., & Vuorre, M. (2018). Memory, stress, and the hippocampal hypothesis: Firefighters' recollections of the fireground. *wily*, 1-9.
- Magnussen, S., Wise, R., Raja, A., Safer, M., Pawlenko, N., & Stridbeck, U. (2008). What judges know about eyewitness testimony: A comparison of Norwegian and US judges. *Psychology, Crime & Law*, 14(3), 177–188.
- Ross, D. F., Read, D., & Togli, M. (1994). *Adult eyewitness testimony : current trends and developments*. Cambridge University Press : United States of America.
- Sauerland, M., Raymaekers, L., Otgaar, H., Memon, A., Waltjen, T., Nivo, M., et al. (2016). Stress, stress-induced cortisol responses, and eyewitness identification performance. *Behavioral Sciences and the Law*, 34, 580–594.
- Stanny, C., & Johnson, T. (2000). Effects of Stress Induced by a Simulated Shooting on Recall by Police and

- Citizen Witnesses. *The American Journal of Psychology*, 113(3), 359-386.
- Wells, G. (1984). The Psychology of Lineup Identifications. *applied social psychology*, 14(2), 89-103.
- Wise , R., & Safer , M. (2012). A Method for Analyzing the Accuracy of Eyewitness Testimony in A Method for Analyzing the Accuracy of Eyewitness Testimony in Criminal Cases. *Court Review*, 48, 22-34.